

İSLÂM'DA ÖZEL HAYAT VE ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ

Doç. Dr. Hilmi DEMİR

Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi

Giriş

İslâm'da devletin ya da devlet erkini kullanan güçlerin veya toplumun, bireyin özel hayatına müdahale etme hakkı var mıdır? Bu soruyu gündelik politikanın dışında ve İslâm açısından temel dinî referanslara müracaat ederek cevap vermek önemli görülmektedir. Bu bakış açısı bize, aynı zamanda geleneğin içinde bu meselenin nasıl anlaşıldığına ilişkin de birtakım veriler sunacaktır. Her bireyin özel tercihlerini seçme, belirleme, yaşama ve bunları başkalarının gözlem ve kontrolünden uzak tutma hakkı bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 20'nci maddesinde bu durum şöyle ifade edilir: "*Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.*"

İnsan hayatının sınırları yalnızca özel alanla sınırlı değildir. Bu sınırları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

Kamusal hayat: Modern demokrasilerde kişinin toplum içindeki yaşamı, diğer bireylerle ilişkisi dikkate alınarak kamusal alan; katılımcı, çoğulcu ve uzlaşmacı bir alan olarak kabul edilmektedir.

Özel hayat: Kişinin umumî hayatından daha dar bir çevreyi içine alan, yalnız ilgili şahıslar tarafından bilinebilen, yakınları, dostları ile paylaştığı ve özellikle kamudan gizlediği faaliyetleri, ilişkileri ve olaylardır. Kişinin sosyal ve iş çevresine göre farklılık gösterir.

Mahrem hayat: Kişinin kimse tarafından bilinmesini istemediği, dilediği takdirde bir veya birkaç kişiye açıklayabileceği sırlar, gizli tutmak istediği hususlar ya da belgelerdir. Mahremiyet, genel olarak, kişilerin yalnız başına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan ve bu alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder. Hayat alanları içinde, dokunulmaz olduğu kabul edilen bir çekirdek alan olarak, gizli hayat alanı, her türlü (devlet veya özel kişilerin) müdahaleye karşı hukukî koruma kapsamındadır.

İslâm dininde bireylerin aile hayatları ve aile hayatlarını sürdürdükleri yaşam alanları olarak konutlar mahrem hayat kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca bireylerin gizli olarak kalmalarını istedikleri özel hayatlarına da müdahale yasaklanmıştır. “Özel Hayatın Gizliliği” tabiri, şahısların, başkaları veya “yabancı” tabir ettiğimiz kimselerden, saklamaya hakları olan özel durumları ifade eden bir tabirdir. Bunların başında konut dokunulmazlığı gelir. Bu tabir muayyen bir statüyü ve bu statü içindeki şahısların bir hakkını ifade eder. Muhtevası, herkesin, kendisine ait olan konut’a başkalarının, izinsiz giremeyeceği, orada herhangi bir faaliyet yapılamayacağı mânâsına gelir. Konut sahibi (maliki değil), başkalarını oraya sokmama hakkına sahiptir.

Konut Dokunulmazlığı

Kur’an’da özel hayatın gizliliği konusunda en açık ve yoruma yer bırakmayacak biçimde belirtilen husus “konut dokunulmazlığı”dır. Bakara 2/189’da “evlere kapılarından girin” diye emredilerek evlere gizlice, arkadan girmek yasaklanmıştır. İslâm âlimleri “bilâ izin gayrın mülkünde tasarruftan başka bir şey değildir” diyerek, başkasının evine izinsiz girmeyi onun kişilik haklarına bir tecavüz olarak görmüşlerdir. “Kişinin evi, sırlarının yatağı ve ailesinin karargâhıdır. Kişinin evine saldırmak (izinsiz girmek) bizzat şahsına tecavüz etmekten farksızdır.”¹ Bu bağlamdaki bir âyette de şöyle denilmektedir: “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere sahipleri sizi bilmeden, müsaade alıp selâm vermeden girmeyiniz. Böyle hareket etmeniz sizin için hayırlıdır. Ola ki düşünüp (hikmetini anlarsınız).” (Nur 24/27).

Konut mahremiyeti hakkında bir hadiste ise şöyle denilmiştir: “Üç defa kapıyı çalınız. İzin verilirse girin; aksi hâlde dönün.”² “Kendisine izin verilmeden evin içine bakan kimseye izin yoktur”.³

Halife Hz. Ömer zamanında cereyan eden bir hadise, özel hayatın gizliliğini ihlâl mevzuunda oldukça önemli mesajlar içermektedir: Hz. Ömer, Medine’de geceleyin karakol gezerken, bir evde şarkı söyleyen bir erkek sesi işitti. Duvardan aşır içeriye girdi. Baktı ki, erkeğin yanında bir kadın, bir de şarap var. Bunun üzerine “Ey Allah’ın düşmanı, sen günâh işleyeceksin de, Allah seni gizleyecek mi sandın?” dedi. Adam cevaben, “Acele etme, ya. Emire’l Mü’minin! Ben bir günâh işledim, sen ise üç hususta Allaha karşı günâh işledin. Allah ‘Başkalarının gizli ve ayıp hâllerini merak edip araştırmayınız’ (Hucurat, 12), diyor, sen tecessüs ettin; Allah ‘Evlere kapılardan giriniz’ (Bakara, 189) diyor, sen duvardan aştın; Allah ‘Kendi evlerinizden başka evlere, sahipleri sizi bilmeden, selâm verip izni olmadan girmeyiniz’ (Nur, 27) diyor, sen benim üzerine izinsiz girdin” demiştir. Bu cevap üzerine Hz. Ömer “Ben seni affedersem, sen de beni affeder misin?” demiş ve karşılıklı birebirlerini affetmişlerdir.

Aynı konuyla alâkalı bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf’la gece çıkıp mahalleleri dolaşırken, bir evin yanından geçtikleri sırada Hz. Ömer bu

evin kime ait olduğunu sorması üzerine, İbn Avf, “Rabia b. Ümeyye b. Halef’in evi” diye cevap verdi. Hz. Ömer’in “İçeride içki içiliyor ne yapalım?” demesi üzerine Abdurrahman b. Avf, “Biz Allah’ın yasakladığı bir yere geldik, Allah ‘Başkalarının gizli taraflarını araştırmayın!’ (Hucurat, 49/12) buyuruyor” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, hiçbir şey yapmadan oradan ayrıldı.⁴

Görüldüğü gibi bir Müslüman içeride ne yapıldığına dair bir zanna veya bilgiye sahip dahi olsa, meskene girme yetkisine sahip değildir. Konut dokunulmazlığı ancak yangın, sel, düşman istilası, hırsızlık gibi acil müdahale gerektiren durumlarda ya da yargı kararı ile konut sahibine bu karar tebliğ edilerek bozulabilir.

Başkalarının Özel Hayatına Ait Sırları Araştırmanın Yasaklanması

Müslümanlar’ın başkalarının özel hâllerini öğrenmeye çalışması da yasaklanmıştır. Bu yasağa ilişkin bir âyette şöyle denilmektedir: “Müslümanların ayıplarını araştırmayınız.” (Hucurat,49/12). Burada “ayıp araştırmak”, Arapçadaki “tecessüs” kelimesinin yerine kullanılmaktadır.

Mâtüridî *Te’vilat’da* hem ayıp olanı araştırmanın hem de birinin gizli bilgilerini araştırmanın bu kapsama girebileceğini söyler.⁵ Dolayısıyla ayıp olmayan durumları araştırmak da tecessüs sayılır ve yasaktır. Gizlilik, bir kimsenin, açıkça başkasının bilgisi dışında tuttuğu hususlardır. Bu hususların ayıp olması şart değildir. Her şeyden evvel, bir kimsenin “gizli” kaydıyla diğerine tevdi ettiği bir eşya ve söylediği bir söz gizli sayılır. Bundan dolayıdır ki, onu, “tecessüs”ten korumak Müslümanlar’ın vazifesidir. Meskenlerdeki konuşmalar ile özel odalarda konuşulanlar dinlenilemez. Çünkü buraları esasen “özel”dir ve gizliliği esastır.

Başkalarına ait gizli, mahrem bilgilerin elde edilmeye çalışılmasının dinen yasak ve haram olduğu konusunda da Allah resulü şöyle demektedir: “Ey dili ile inanıp kalbine iman girmeyenler! Müslümanlar’a eziyet etmeyiniz ve onların gizli taraflarını araştırmayınız! Allah Müslüman kardeşinin gizli tarafını araştıranın gizli tarafını araştırır. Ve Allah, kimin gizli tarafını araştırırsa, evinin içinde bile olsa onu herkese karşı mahcup eder.”⁶

Bir diğer hadis-i şerifte ise, müsaadesiz başkasının evine bakmanın müeyyidesi ve bedelinin çok ağır olabileceği vurgulanmıştır: “Kim bir kavmin (veya ailenin) evine müsaadelerini almaksızın bakıp (onların) gizli hâllerini öğrenmek isterse o aileye onun gözünü çıkarmaları helâl olur”.⁷ Aynı konuda bir başka hadis de şudur: “Su-i zandan sakının; çünkü su-i zan (yersiz töhmet) sözlerin en yalanıdır. Müslümanlar’ın ayıplarını, kusurlarını araştırmayın”.⁸

Gizli Konuşmaları Dinleme

“Her kim rızaları olmaksızın bir kavmin konuştuklarını dinlerse kıyamet gününde onun kulaklarına kurşun dökülecektir.”⁹ Burada şunu da belirtelim ki, “gizli konuşma” açıkça bildirilmiş olabileceği gibi, karine ile de anlaşılabilir. Aynı şekilde gizli konuşan iki (veya daha ziyade) kişinin yanında izinsiz oturmak da caiz değildir.

Diğer taraftan İslâm hukukçuları, gizli konuşmaları dinlememekle beraber, dinleyenlerden, bilhassa küçüklerden sorulmasının da caiz olmadığını belirtmektedirler. Hz. Peygamber bir hadislerinde “Müsaade almadan bir kimsenin evinin içine bakmak hiçbir kişiye helâl değildir” buyurmaktadır.¹⁰

İftira ve Zina İsnadı

Nur sûresinin 23’üncü âyetinde Allah şöyle buyurur: “İman ehlinde olan namuslu kadınlara gıyaplarında dil uzatanlar, dünya ve ahirette lânete duçar ve müthiş bir azaba giriftar olurlar.” Bu konuyla ilgili Hucurat sûresinin 11’inci âyetinde de buyruluyor ki: “Ey müminler; çoğu zandan sakınınız. Zannın bazısı günâhtır. Başkalarının ayıplarını ve içyüzünü öğrenmek için göz kulak olmayın. Birbirinizin arkasından konuşmayın. Hanginiz ölen kardeşinin etini, ikrahla dahi olsa, yemek ister!”

İslâm zinayı yasaklamıştır. Bununla birlikte İslâm dininde zina suçunun ispatı oldukça zorlaştırılmıştır. Şahidin şahitlik ettiği hadiseyi bizzat görmesi gerektiğinden ona bu isim verilmiştir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) “Güneş gibi bildiğinde şahitlik yap, yoksa terk et” buyurmuştur. Zina suçunun ispatında, suçun vukuunu müşahade eden kişi şahitliği yerine getirmede muhayyerdir. İsterse Allah rızası için şahitlik eder; isterse Hz. Peygamber’in “Her kim bir Müslüman’ın ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıplarını örter” hadisini kendine rehber ederek susmayı tercih edebilir. Bir kimse açıkça zina yapmanı görüp kendisiyle birlikte de üç şahit bulmadıkça kimse hakkında zina isnadında ya da imasında bulunamaz. Şayet bulunursa Hanefiliğe göre bu kişinin tövbesi bile kabul edilmez.

Zinanın dışındaki suçlarda ispat için iki şahit yeterli iken, zina suçunun ispatı için dört erkek şahidin şahadeti gerekir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden -siz erkeklerden- şahadete ehli dört şahit getirin” buyrulmuştur. (Nisa, 4/15).

İmam-ı Âzâm’a göre zina suçuna şahadette uzun bir zamanın geçmemesi gerekir.¹¹ Çünkü şahadetle sabit olan zina suçunda “Allah için şahadette bulunmak” şahitlerin görevidir. Suçun vukuuyla şahadetin ifası arasında uzun bir sürenin geçmesi “şahitliğin Allah için olması” esasına halel getirmektedir. Diğer bir deyişle, zina şahitliğinde zaman aşımı olmamalıdır. Bu durum şahitliğe engel olacak “töhmetsi” çağrıştırmaktadır. Hanefiler’in bu konudaki delili ise “şahitliği Allah için eda edin” (Talak, 65/2) hükmü gereği şahidin Allah için, garazsız, hadiseyi anlatmasıdır. Veya “her kim bir Müslüman kardeşinin ayıbını örterse Allah da onun kıyamette ayıbını örter” hadisi gereği mümin kardeşinin hoş olmayan bir hâlini gizlemekte muhayyerdir. Kişinin, suçu gördüğünde şahitlik yapmayarak bu suçun zaman aşımına uğraması, suçu gizlemeyi tercih ettiğini gösterir. Fakat aradan uzun bir zaman geçtikten sonra aynı suç için kişinin şahitliğe teşebbüsü, hakkında şahitlik yapmak istediği kimseye kin ve düşmanlığın belirtisi olarak kabul edildiğinden reddedilmiştir.

Zina suçunun ispatının ağırlaştırılmış beyyine külfetine bağlanması birtakım hikmetlere binaendir. Bu durum suç ve ceza siyaseti açısından incelendiğinde, suçun gizli kalmasının daha hayırlı olacağı; cezalandırmanın ise gaye olmayıp ferdi, toplumu ve nesli korumak için başvuru son çare olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Gizli Olanı Sakla, Ayıp Olanı Ört

Özel hayatın gizliliğini koruyucu hükümler yanında bu gizliliği ihlâl imkân vermeyen emirler de bulunmaktadır. Müslümanlar'ın, başkalarının kendilerine ait gizli hâlleri öğrenmekten, araştırmaktan kaçınmaları istenir. Hatta bu konuda onları tahrik ve teşvik edici söz ve davranışlar da yasaklanır. Bir hadiste, birinin ayıp hâlini görüp de onu örten kimsenin, bir ölüyü ihya etmiş gibi olacağı belirtilmiştir.¹² Bir başka hadiste ise, "Her kim, bir Müslüman'ın ayıbını örterse Allah da dünya ve ahirette onun ayıbını örter" denilmektedir.¹³ Bu emirlerle Müslümanlar'ın, başkalarının ayıplarını araştırmaktan ve onları alenen ifşa etmekten sakınmaları istenmiştir. Bu hem kötülüğün ifşa edilerek ve alenen konuşularak propagandasının yapılmamasını sağlamak hem de haram işleyenin tövbe etmesine imkân vermek için daha uygundur. Çünkü İslâm'da ahlâkî yaşam ceza ile değil, ancak insanların vicdanî duyguları geliştirilerek kurulabilir.

Sedd-i Zerai Deliline Dayanarak Özel Hayatın Gizliliği İhlâl Edilebilir mi?

İslâm hukukunda sedd-i zerâi" delili öyle aklına geldiği gibi insanların özel hayatına müdahaleye imkân verecek bir uygulama değildir. Sedd-i zerâi, dinin maksatlarının sahih bir şekilde gerçekleşmesinin önünde engel olan durumları önleyen koruyucu bir tedbirdir. Bu açıdan bakıldığında eğer gençlerin meşru olmayan yaşam tarzlarına meylettiklerini düşünüyorsanız, onların yaşadığı mekânlara girerek onları teşhir etmek sedd-i zerâiye girmez. Burada sedd-i zerâiye uygun olan gençlerin meşru şekilde yaşayacakları ortamı onlara hazırlamak, evlenmelerini kolaylaştıracak önlemleri almak, meşru olana yönelik tavsiye ve teşvikleri artırmaktır. Buna göre kişilerin görevinin gerektirdiği tedbirleri almak ve bunların uygulanmasını temin etmek seddi zerâi gereği zorunlu tutulabilir. Nitekim işyerinde gerekli tedbiri almadığı için, çalışanlarının hayatını tehlikeye atmaktan kişinin sorumlu olması, İslâm hukukunda bu kaideye istinaden yerine getirilir.¹⁴ Ayrıca bu delile sığınanların bu delilin Malîkî ve Hanbeliler'ce kullanıldığı Şafi'i ve Hanefiler'ce çok da itibar edilmediğini bilmeleri gerekir. Hanefiler'in bu delile yönelik eleştirileri, bu delilin insanların elinde aşırı şekilde genişletilerek kullanılacak olmasıdır. Bugünkü tartışmalara bakıldığında hiç de haksız olmadıkları görülür.

Emr'i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker

Diğer bir kural da Emr'i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker; yani iyiliklerin emredilmesi, kötülüklerin ise yasaklanması ilkesi gereği kişilerin özel hayatına müdahale edilip edilemeyeceğidir. İslâm toplumunda Müslümanlar birbirlerine karşı iyiliği teşvik etmek ve kötülüğe engel olmakla sorumlu tutulmuşlardır. Fakat bu ilke de herkesin kafasına estiği gibi uygulayacağı bir ilke değildir. Bu konuda farklı

yorumlar olmakla birlikte, bu ilkenin kamusal alanla sınırlı olduğu bellidir. Hz. Ömer'in uygulamaları ve yukarıdaki emirler bunu açıkça göstermektedir. İslâm toplumunda bu konuda kurulan muhtesiplik teşkilâtları da bu emrin kamusal alanda ve kamu adına yapılabileceğini gösterir. Kamusal alanın dışında ise ancak öğüt geçerlidir. Konyalı M. Vehbi Efendi'nin (v.1949) Musa'nın Firavun'a tebliğiyle ilgili âyetin anlamını vaaz ve nasihat ile bağlantı kurarak ma'rufu emr ve münkeri nehiy durumunda olanlar hakkında söyledikleri, bu konu hakkında oldukça dikkat çekicidir: Kral, sultan ve idarecilere vaaz, nasihat ve tebliğde bulunurken öfkeli hareket ederek, muhatabı rencide etmemeyi tavsiye etmişlerdir. Zira bu durum onların kibir, küfür ve nefretlerini daha da artırabilir. Oysa ki vaaz ve nasihatten amaç; zarar, kin ve nefreti çoğaltmak değil, fayda temin etmektir. O hâlde da'vet ve tebliğin muhatabı olan kişiler ne kadar zalim ve kibirli olsalar bile, müjde, korku ve tatlı bir üslubun kullanılmasına dikkat edilmelidir.¹⁵

Sonuç

İslâm geleneği ve naslarında özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı konusunda oldukça kesin sınırlar konulmuştur. Kamusal alanda devletin birtakım kısıtlamalar ve yasaklar getirme yetkisi kabul edilirken, kişinin özel hayatı ve bireysel ayıplarının araştırılması ve bu alana müdahil olunması yasaklanmıştır. Buna karşılık, bugün bireyin özel hayatına varıncaya kadar devletin ya da toplumun müdahil olabileceğine ilişkin İslâmcı tezler, İslâm geleneğinden daha çok, temellük ettiği jakoben laik devletçiliğe yakın durmaktadır. Bu da modern İslâmcılığın İslâmî gelenekten ve özellikle de fıkıh ve Hanefî gelenekten ne kadar uzağa savrulduğunu bir kez daha teyid etmektedir.

Son olarak unutulmamalıdır ki, Allah Settâru'l-uyub'tur (tüm ayıpları örtendir), Müslüman'a yakışan O'nun kulu olarak ayıpları örtmek, ayıpların aleni propagandasını yapmamak, bu konuda alınacak önlemleri de insanları rencide etmeden, ayıpların ifşa edilmesine neden olmadan gizlice almaktır. Hele ayıpları engelleyeceğim diyerek özel alana müdahale etmeye kalkmak, Kur'anî ilkelere ve sünnete açıkça aykırıdır. Her hane mahrem, her insan muhterem, her müdahale haramdır!

Notlar

1. Servet Armağan, "İslâm hukukunda özel hayatın gizliliği (Mahfuziyet'i)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. IV, Sayı: 3-4 (1976), s.13.
2. Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Edep, 33 (C.II, s.1694), İstanbul, 1992.
3. Ebu Davud, *es-Sünen*, Edep, 126 (C.5, s.367), İstanbul, 1992.
4. Ali Toksarı, "Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Özel Hayatın Gizliliği", *Diyanet İlmî Dergi*, C.48, Sayı:2, s.9.
5. Mâtürîdî, *Tevilâtu Ehli's-Sünne*, tahk. Mecdî Bâ Sellûm, C.9, Beyrut, 2005, s.336.

-
6. Tirmizî, *es-Sünen*, Birr, 85, (C.4, s.378).
 7. Buharî, *el-Camiu's-sahih*, Diyat, 15, (C.8, s.40).
 8. Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Birr, 28, 30, (C.III, s.1985).
 9. Tirmizî, *es-Sünen*, Libas Bölümü, 19, (C.IV, s.271).
 10. Tirmizî, *es-Sünen*, Salat, 148, (C.II, s.189).
 11. Serahsi, *el-Mebsut*, c. IX, s. 38, İstanbul, 1983.
 12. Ebu Davud, *Edep*, 126 (c. II, s. 571)
 13. Tirmizi, *Birr*, 19 (c. IV, s. 326).
 14. Osman Şahin, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerâyi' ve Uygulaması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.7, Ankara 2006, s. 223-225.
 15. Konyalı M. Vehbi Efendi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, c.8 s.329.